

Slovníček vybraných pojmů

diskurz

bývá chápán různě široce od mluveného projevu přes jakýkoliv text až po otevřený, časově a rozsahově neohrazený komplex vzájemně souvisejících mluvených i psaných textů, soustředěných kolem určitého tématu. V nejčastějším pojetí diskurz zahrnuje nejen sdělení (text), ale i mluvčího (autora), adresáta sdělení, a bezprostřední (nebo i rozsáhlejší) kontext; bývá definován jako “integrováný celek textu a kontextu”, jako spojení “jazykové realizace interakce a jejího kontextového přesahu” apod. V takovém pojetí je diskurzem nejen běžný dialog, ale i psaný, a to i literární text (včetně komunikace mezi autorem a čtenářem).

funkční styl

objektivní styl jazykového projevu vymezený zobecněnou komunikační funkcí, které slouží, a rozhodující měrou ovlivňující výběr a textovou integraci výrazových prostředků

horizontální členění textu

lineární členění na začátek, střední a závěrečnou část, v psaném textu i členění na kapitoly, odstavce

interdiskurzivita (konstitutivní intertextualita)

znamená, že do textu vstupují a na jeho výstavbě, konstituování se podílejí pravidla, konvence spjaté s textovými typy (žánry, styly, registry). Zde jde o vztahy paradigmatické, realizované spíše ve vertikální dimenzi

intertextualita

autentická a explicitně vyznačená přítomnost jednoho textu v jiném textu (*manifestovaná intertextualita*). Jde většinou o vztahy syntagmatického typu – mezi texty, které po sobě následují v určitém řetězci (repliky v dialogu, dopisy v korespondenci), tedy v tzv. horizontální dimenzi.

jazyk

1. systém znaků sloužící k výměně a vyrovnávání obsahů lidského vědomí, to jest k dorozumívání a myšlení
2. množina promluv (komunikátů, textů) uskutečněných, probíhajících, nebo potenciálních, řídicích se stejnými strukturními zákonitostmi toho či onoho jazyka

jazykový styl

způsob cílevědomého výběru a uspořádání (organizování) jazykových prostředků, který se uplatňuje při genezi textu; v hotovém komunikátu se pak projevuje jako princip organizace jazykových jednotek, který z částí a jednotlivostí tvoří jednotu vyhovující komunikačnímu záměru autora

koherence textu

sémantická spojitost textu i propojení jeho složek různými prostředky.

kohéznost textu

výrazová spojitost textu, a to jak v rovině stylové, tak v navazování jednotlivých vět nebo odstavců

komplexní (složený) text

ucelená textová sestava, tvořená z dílčích autonomních textů určitého typu (rozhlasová a scénická pásma, zpravodajské relace v televizi, sborníky statí, sbírky básní, vědecké konference, bohoslužby aj.)

kompozice

v procesu tvorby textu uspořádávání všech jeho složek do celku; ve výsledném textu se jeví jako jeho uspořádání, vnitřní řád.

pragmatika

oddíl sémiotiky, který si všímá především informační hodnoty jazykových výrazových prostředků

sémantika

významová stránka jazykových jednotek různých úrovní (od morfémů po textové celky)

sémiotika

nauka o znacích a systémech, v nichž znaky fungují. Její zájem se soustřeďuje na znak a na jeho paradigmatické a syntagmatické vlastnosti v rámci daného sémiotického systému.

slohový postup

základní linie výstavby textu v rovině tematické a jazykové

slohový útvar

textový celek s charakteristickými rysy ve sféře obsahu, rozsahu, kompozice i jazykových prostředků; slohové útvary mohou být seskupovány kolem jednotlivých slohových postupů (např. popis prostý, dějový, umělecké líčení, charakteristika...), často však kombinují i různé slohové postupy

stylistika

jazykovědná disciplína, která na základě analýzy jednotlivých textů dochází k zobecnění zákonitostí stylizace jazykových projevů

syntax textu

zkoumající jednotlivé mechanismy koherence, resp. koheze; z ní se vlastně celá textová lingvistika vyvinula, tudíž se ubíral přesun zájmu některých lingvistů z věty na text. K hlavním tématům textové lingvistiky patří otázky *členění* textu

text

celistvý (komplexní) a zpravidla též soudržný (koherentní) jazykový útvar, jehož prostřednictvím mluvčí (autor) realizuje různé komunikační cíle

textová gramatika

způsob gramatického popisu věty se rozšiřuje na strukturu celého textu; celý příběh (či jeho syžet) se dostává do pozice věty; cílem je rekonstruovat, jak je tato komplexní struktura generována z jednoduché struktury podkladové, či z určitého souboru mikrostrukturních komponentů

textová lingvistika (teorie textu, nauka o textu)

speciální obor, jehož předmětem je užívání jazyka, utváření a fungování textů (jazykových projevů) v různých situacích a komunikačních kontextech.

textová syntax (syntax textu)

odvětví lingvistiky, které se zajímá nejen o výsledný text, ale i o vlastní komunikační akt, do něhož vstupují jak subjekty účastníků a systém komunikačních prostředků, tak vlastnosti komunikačního kanálu, věcné obsahy sdělení a jeho souvislosti s komunikáty jinými

textový vzorec

konvencionalizované schéma, shrnující invariantní příznaky určitého textového typu (tj. rysy opakující se u všech textů dané kategorie) a postihující jeho základní zákonitosti: míru závaznosti určitých komponentů, jejich hierarchizaci, vzájemné vztahy a možné způsoby spojování aj.

vertikální členění textu

členění odrážející hierarchii jednotlivých informací a vazby mezi nimi na ploše celého textu.

žánrový styl

model jazykové výstavby jednotlivých žánrů.

genologie

literárněhistorická a literárněteoretická subdiciplína literární vědy, která zkoumá strukturu a vývoj literárních rodů (lyrika, epika, drama) a žánrů.

genologická koncepce

soustava metodologických východisek a prostředků, které zkoumají vznik a genezi literárního žánru, jeho strukturu a tvarové potence

genologická systematika

genologická disciplína vytvářející soustavu literárních rodů a žánrů

žánrová typologie

soustava žánrových typů, které jsou zobecněním konkrétních uměleckých děl

loci communes

“společná místa” konkrétních literárních děl, která vytvářejí soustavu znaků jednoho žánru nebo žánrového typu

žánrová stabilita

relativně pevné uspořádání žánrové struktury jako celistvého souboru morfologických a tematických znaků

žánrová labilita

nepevné, variabilní uspořádání struktury literárního žánru, které umožňuje integraci prvků jiných žánrů

genotyp a fenotyp

pojmy převzaté z genetiky, které v literární vědě vyjadřují základní rys literárního druhu (genotyp) a jeho specifické, individuální vlastnosti (fenotyp)

komparatistika

literárněhistorická a literárněteoretická subdisciplína literární vědy, která zkoumá literaturu v srovnávacím aspektu – srovnává tematické a tvarové vrstvy a větší historicky utvářené celky (příbuzné literatury, zónové komplexy, generální literatura, zvláštní meziliterární společenství, meziliterární centrismy, světová literatura)

příbuzné literatury

soubor národních literatur, které jsou si blízké jazykově, kulturně, etnicky a historicky, často i teritoriálně (např. slovanské literatury)

zónové komplexy

soubory literatur, které jsou si blízké teritoriálně (geograficky), ačkoli si často nejsou blízké jazykově a etnicky (např. německá, česká, polská, slovenská, maďarská literatura)

generální literatura

literární celek, který vznikl srovnáváním a zobecňováním společných rysů více než dvou národních literatur

zvláštní meziliterární společenství

termín používaný týmem Dionýze Ďurišina označuje literární celek vzniklý z několika národních literatur vykazujících nápadné podobnosti díky společnému administrativně politickému celku (švýcarská literatura německá, francouzská, italská a rétorománská, kanadská literatura anglická a francouzská, literatura česká a slovenská v rámci bývalého Československa aj.)

meziliterární centrismy

vývojové tendence několika národních literatur vycházející z jednoho kulturního centra (např. mediteránní centrismy, středoevropské centrismy aj.)

světová literatura

pojem vyjadřující celistvost všech národních literatur na světě a vzniklý jako jejich společný obecný rys